

DE L'ISIDOR CÒNSUL

ISIDOR CÒNSUL, EN EL RECORD

Tenies nom de bisbe i la seva corpulència,
però el rellotge de sorra de la teva vida
es va buidar massa aviat i a destemps.
Ningú no s'ho esperava en un cos robust
i resistent com el teu, en una fortalesa com la teva
que gosava enfrontar-se a tots els vents,
de mar i de muntanya, avesada a tota mena de reptes
temptadors que trucaven a la porta de la teva ànima
i els acceptaves confiat en la victòria que gairebé sempre
no va ser esquerpa per a tu.

Fores un triomfador, tot i que res no et va ser fàcil.
Ho sabies i oposaves, a cada nova proposta
engrescadora, a cada nova ona creativa, la força
del teu ànim d'home resistent, d'arrels muntanyenques,
bregat en tota mena de tempestes. Confiat en tu mateix,
jove i feliç de tanta sort, vas conquerir la dona
que estimaves, i compartir amb ella cançons de joventut
en escenaris; el camí de la vida, massa curt; i els dos fills
del vostre amor. I a la dolça Cervera segarrenca la vostra casa
d'estiu s'obria als amics, als camps de blat i a la plaça Major.

De tant que estimaves els llibres, te'n vas fer editor.
Amic dels teus amics, els protegies. Cada estiu fèieu
rotllana de germanor als cims de les muntanyes
pirinenques, envoltats d'escriptors.

Del poble del teu pare en vas fer un mite.
Des del balcó de la casa contemplaves el món.
Espés fou sempre el teu redós, Bellpuig el bressol,
i la gran Barcelona, l'ona expansiva de la teva sort,
-on vas créixer, i fer créixer, i fer decreïxer-
i de la dissort, quan la mort, indiscreta, et tustà l'espatlla.

Els teus amics dels cims de les muntanyes van perdre, perplexos,
l'Oficiant Major. I Cervera perdia el pregoner de la Festa de Sant
Magí, que tant estimava i fidel seguia, l'Isidor.

Rosa Fabregat
(juliol, 2010)

DES DE L'ESTUDI DE CASA...

Teresa Porredon Bernaus

Cervera, 11 de setembre de 2009

Del seu “Tractat de Geografia”, un fragment de Cervera, dies d’història.

La finestra de l’estudi de casa s’oboca a la vall d’Ondara i l’esguard hi cavalca fins a les ondulades intuïcions de la Panadella. És una fonalada suau, falcada per turons domèstics, que canvia de colors al dictat dels mesos i passa per tres moments que em semblen particularment esplèndids. El primer arriba a finals de març, quan hi canta l’evidència de la primavera i els comalats són una paleta de verds vistosos amb el blat i l’ordi que desperten de l’ensopiment de l’hivern. El segon s’alia amb la calda de juliol, quan la terra es vesteix amb la severitat groc morent dels rostolls i la clotada forma un quadre de país eixut en harmonia amb l’ànima mística de la Segarra. El tercer moment són els grisos de desembre, quan la tardor gira cap a l’hivern, i en dies de boira baixa, la conca desapareix sota el cotó de la brufada.

És un paisatge que no em canso de mirar des de l’estudi, al capdamunt del turó de les Sabines...

•••

Estimat Isidor,

Sense demanar-te permís, he pujat a l’estudi per contemplar el teu paisatge i, com abraçada pels teus llibres, sentir-te més a prop encara... si això és possible.

Provava d’escriure’t quatre ratlles, perquè sé que t’agrada rebre les meves cartes o els missatges que, puntualment, sempre em responies.

Saps? no estic segura que aquest sigui el moment ni el dia ni l’hora d’explicar-te segons què, però ho faig perquè t’he sentit que em deïes, com tantes vegades: au, va... no siguis tan cagadubtes i escriu, escriu... Doncs abans que res, deixa’m dir-te una cosa. Fa quinze dies que no hi ets però no has marxat... pot semblar una paradoxa, però tu saps que no ho és.

M’explico: D’una banda, ni el teu optimisme a prova de bomba, t’haurien permès imaginar el ressò que ha tingut la teva marxa. És impressionant el munt de mostres de gratitud, de reconeixement i d’afecte que ha recollit la premsa i que corre per la xarxa. És de justícia i jo crec que te’n deus sentir molt orgullós.

D'altra banda, a casa... vull dir per la banda cerverina de la tribu, els dies passen intentant fer la feina que ens pertoca (si no fos així, ens renyaries cordialment), pendents de la Romi, dels nois i les seves muses... però parlant de tu, pensant-te, llegint-te... tal com diu l'amic:

*Entre el **record** de tu, que m'acompanyes,*

*I aquell **esforç**, que prou que coneixies, de persistir*

quan res no ens és propici.

Et parlo, doncs, d'esforç i de records...

De l'esforç de persistir... d'avançar, de millorar, de superar-se, de guanyar, si és possible. Però també d'aquell esforç per entomar dignament les adversitats, que tant ens agradava desitjar-nos! De tot plegat n'has donat fe, però la lliçó d'aquest darrer any i mig és irrefutable. Mentre afirmaves, lúcidament i amb coratge: *Jo no em rendiré... però tampoc sóc un il·lús*, mantenies una lluita ferotge i esperançada contra la bèstia (així l'anomenaves), conscient que era poderosa. Quedi clar que ha guanyat perquè l'essència era desigual, no pas perquè li haguessis posat fàcil.

I pel que fa als records, s'amunteguen desordenats i les imatges corren tan veloces que gairebé no donen ni temps a traduir-les en paraules.

Et veiem *Bell, jove, fort i galant*, com el cavaller enamorat de la sardana; al voltant d'una taula llarga i al centre de la conversa; explicant, confessant, proposant, sovint sentenciant de tan segur i

convençut com estaves del que deies.

Et veiem elegant, mudat, i fins i tot en sentim el perfum... de festa, celebrant aniversaris, bateigs, comunions, casaments; a la vinya, al celler... tan se val... sempre engrescat i disposat a col·laborar per fer-la solemne. I també et sentim a prop, còmplice amb la tristesa, quan els vents han bufat en contra.

I et veiem, claríssimament, el matí de Reis, seguint amb entusiasme la processó que comença esmorzant i acaba dinant tard, amb foto inclosa... la que ens porta del polígon a la plaça i que ens permet passar per cadascuna de les cases on, des de l'orient, hi han arribat missatges de generositat, de màgia, de coratge, de nostàlgia... dels nostres reis. Missatges que escoltaves atentament perquè, segons deies, els emissors són savis... Et veiem especialment aquell matí del 2002. Emocionat i orgullós de l'ofrena que ens teníeu preparada: l'edició d'aquell llibret de títol simbòlicament contundent: *Rei Joan*. No sé si vam saber agrair-t'ho mai prou... però en tot cas, saps que no ho podem oblidar mai.

Isidor, *per tot això i coses que m'amaigo* (com diria el Llach), ens cal agrair-te tant temps que fa que t'estimem... tant temps que fa que ens estimes. Ara, com et deia fa uns dies, enyorarem la presència, els consells, la confiança, les converses, l'empenta... i et trobarem a faltar, però et reviuem i ens retrobarem perquè tu ja ets, per sempre, un més dels nostres Reis. Una forta abraçada i moltes gràcies de tot.

COMIAT D'ISIDOR CÒNSUL

Associació Amics de Sant Magí

11 de setembre de 2009

L'any passat per la festa de Sant Magí, aquest Auditori es vestia de boix per presentar l'últim llibre de l'Isidor "Tractat de Geografia" (Premi Marian Vayreda 2008).

Avui ens hi trobem pel seu comiat, també entre boix i espígol.

Des del barri de Sant Magí us volem donar el condol a tots els familiars en particular i a tots els que l'hi teníem estima i aprecí.

La seva col·laboració a la festa ha estat diversa: participativa, de suport, consellera..., però ara i aquí voldríem recordar la més genuïna i personal: *La Literària*.

Comença a escriure als Quaderns l'any 1996, precisament amb l'article titulat "A sant Magí sota els estels", on relata, magistralment, la caminada nocturna a la Brufaganya.

Després han vingut altres articles d'homenatge a personatges cerverins o fets històrics relacionats amb Cervera, amb el seu estil clar i directe, documentat i argumentat, reivindicatiu i compromès.

En total han estat 15 articles.

El de l'any 1997, signat juntament amb la Romi, és "En record i homenatge a Xavier Porredon", el seu sogre, a qui tenia gran respecte i admiració.

L'any 1998 ens descriu al franciscà cerverí Ramon Boldú (1815-1899), com autor del llibre "Las ruinas de mi convento", un best-seller del segle XIX.

El 1999 hi ha una doble participació: la publicació del pregó de l'any 1998 i el record de comiat a Jaume Magre, un referent de la cultura lleidatana.

L'any 2000 és per l'homenatge a Josep Benet "Els 80 anys de l'homenot Josep Benet". El cerverí més important del segle XX.

A "Lletra amistosa de batalla sota l'advocació de sant Magí", en format de carta a Jaume Ferran, l'any 2001, exalta l'obra del Jaume "Memòries de ponent", i contrastant Coromines i Martí de Riquer, demostra que el trobador Guillem de Cervera és el mateix que Cerverí de Girona, a la vegada reivindica i demana que Cervera tingui més present aquest il·lustre fill, al que defineix com una de les veus poètiques més interessants de la

literatura medieval catalana (segle XIII). (A Girona es convoca un concurs literari amb el títol de Cerverí de Girona).

L'any 2002, any del centenari de la mort de Mn. Cinto Verdaguer, publica la part del dietari on Verdaguer ve a Cervera per la Festa del Santíssim Misteri de l'any 1892. La Romi ho completa amb dues poesies de Mn. Cinto amb referència a l'espígol i la rondalla ambientada a Cervera "*Qui no et conega que et compre*".

A l'article "*De passeig per la història*", l'any 2003 és el convent de Sant Francesc el protagonista, amb la incertesa de si el va fundar el propi Sant Francesc i amb la certesa de l'abandonament d'una joia del gòtic català.

L'any 2004 ens explica a Dies d'història: "*L'ocupació de Cervera pels carlins, el 16 de febrer de 1847*".

El 2005 amb el títol "*Un núvol blanc*", és pel record a Teresa Capdevila i Codina, tota una lloança a la mare de la Romi.

El 2006 el bàsquet és el protagonista a propòsit del llibre del Ton Pedròs "*El bàsquet a Cervera. 50 anys d'història (1953-2003)*". L'Isidor escriu "*Dos punts, personal i tir lliure*". Amb reflexions al món educatiu on va néixer aquest esport a casa nostra i la casualitat d'haver competit amb el Ton.

El 2007 escriu "*Històries secretes de Cervera. L'arquebisbe bastard*". Ens descobreix Alfons d'Aragó, fill de Ferran el Catòlic i de la cerverina Aldolça Roig d'Ivorra. Qui entre altres càrrecs va ser Virrei d'Aragó.

A l'article de l'any 2008 "*Glorificació i martiri de Manuel Godoy a Cervera*", ens descriu com en un any, Godoy passa de ser nomenat regidor honorífic a

cremar-se el seu retrat pels estudiants de la Universitat el 27 de març de 1808. Acte que pels historiadors és el primer esclat contra la dominació francesa.

L'1 de juliol de 2009, enviava per correu electrònic el seu article: "*1859-2009. Cent cinquanta anys dels Jocs Florals*". El dissabte dia 4 em rebia per donar-me les fotografies per il·lustrar-lo. Aquesta va ser l'última vegada que vaig parlar amb l'Isidor. Em va saludar amb un somriure còmplice, des del balcó de casa seva, quan passàvem amb la comitiva de l'Entrada de l'Aigua el capvespre del dia 18 d'agost i em va quedar un ennuiegament, de veure'l tant decidit a plantar cara al mal que l'havia de vèncer. Sabem que va voler participar del sopar de germanor i ens consta que va seguir-lo, discretament des del balcó de casa seva.

Dir unes paraules de comiat és difícil, per això hem optat per llegir l'emotiu, reivindicatiu i compromès pregó que va pronunciar l'any 1998, on podem veure i recordar com estimava la família, Cervera, la seva història i les seves tradicions¹.

Amb el títol *Donar Feina a Sant Magí*, definia la seva militància cerverina i proposava dues noves estrofes ben reivindicatives pels goigs. (*Quaderns Barri de Sant Magí, Núm. 9, 1999*)

El barri estarà sempre agraït del seu compromís amb la festa. Reiterem el condol tot acceptant, per força, la realitat.

L'Isidor ens deixa un bon pòsit de fer i de saber fer i molta cosa per fer! Crec que el millor homenatge seria fer realitat alguna de les seves reivindicacions!

¹ La Laura Sala va llegir-ne uns fragments.

L'ÚLTIM BARÓ D'ESPÉS

Pep Coll

Una llegenda popular conta la història del Baró d'Espés, el senyor feudal que havia arrabassat als moros aquestes terres de la Ribagorça i que mostrava un comportament exemplar amb els seus súbdits. El noble, que residia al castell d'Espés, cada nit ensellava el cavall i baixava fins al convent d'Obarra on s'havia citat amb la seua amant. Una nit, tot cavalcant per un pas entre penyes, conegut com el pas de Croqueta, va sentir un veu misteriosa que de l'advertia:

*Senyor d'Espés, que a Obarra vas,
a Obarra aniràs, Però a Espés, no hi
tornaràs més.*

El noble, que era valent i tenia molt clar el seu propòsit, va respondre:

*Tornar o no tornar, a Obarra he
d'anar.*

Conta la bona gent que una nit el senyor d'Espés no va tornar al seu castell i que al matí van trobar-lo assassinat prop del pas de la Croqueta.

Al llarg dels segles la baronia d'Espés va tenir altres senyors, l'últim dels quals, conegut com l'Isidor de Lluvic, fou el més noble de tota la nissaga. L'últim baró d'Espés era un cavaller decidit i generós,

corpulent com un roure de l'obaga del Riu Blanc. No havia nascut a Espés, però s'hi va construir un palauet on passava llargues temporades i estimava la terra dels seus orígens amb una passió secreta, com s'estimen les coses retrobades. Tenia molts d'altres amors, això és, estava posat en moltes lluites, perquè com saben el bons cavallers, l'autèntic amor no es guanya mai del tot, sinó que exigeix la lluita contínua. Com el noble llegendari de l'Edat Mitjana, l'Isidor de Lluvic tenia els seus amors més avall del congost d'Ovarra. El més important, el gran amor de la vida, va ser una noble dama de nom Romi Porredon, nascuda a Cervera de la Segarra. Per les seues venes hi corria la sang dels herois carlins, tenia afeccions trobadoresques i segons contava el noble cavaller, la primera vegada que la veure, va ser com si veiés la noia del poema de Josep Carner, ja que *corria embriagada de tanta juvenesa, tendral com el tany que es gronxa a l'airet del matí*. Es van maridar i fruit del seu amor van néixer dos fills, l'Arnau i el Roger, joves cavallers que van heretar els amors i les lluites dels pares.

A banda de Cervera, l'últim baró d'Espés tenia també amors a Bellpuig, el seu

poble nadiu i de la seua família, i a sant Just Desvern on vivia, i a la ciutat Barcelona, capital del seu país, que ell estimava. Un itinerari d'amors i de lluites que inclou els Pirineus, les terres de Ponent i el mar, això és, el triangle geogràfic que canta el poeta J.V. Foix, quan escriu: *Oh perfecta estructura, de la mar a ponent i l'alta serra, forests els Pirineus on ma gent erra.*

La gent de l'últim baró d'Espés també havia errat durant segles pels Pirineus i per això li agradava tant de fer excursions per les muntanyes, a la recerca dels supervivents del gran èxode de mitjans del segle XX, i dels fantasmes del passat. Hi havia tanmateix, altres motius que l'empenyien a pujar muntanyes. Motius com els que del rei Pere el Gran que va pujar al Canigó per veure què dimonis havia allà dalt i es va trobar amb un drac fantàstic que treia foc per queixals. Motius com el poeta Petrarca que va pujar al mont Ventós i des d'allà dalt va veure de cop la seua vida, el passat i el futur. Motius sobretot com els que tenia mossèn Cinto Verdager, un gran poeta que el baró Isidor idolatrava, el qual poeta, equipat amb un paraigua de pastor i una maleta de fusta per motxilla, pujava i baixava les muntanyes per conèixer millor el país i, sobretot, amb la intenció de recollir les paraules i històries per als seus llibres.

Bona part de les passions que movien el cos i l'ànima de l'Isidor de Lluvic estaven relacionades amb un objectes construïts amb plec de fulls de paper relligats i enquadrats, coneguts amb el nom de llibres. La passió de llegir-los, la passió per ensenyar als joves la saviesa que contenen, la passió per difondre i fer-ne comentaris, la passió per editar-

los, o sia, preparar per a l'estampa els llibres escrits per altres, i finalment, la passió per escriure'ls ell personalment. Fruit d'aquesta darrera passió en són una quinzena d'obres sobre la llengua i la manera d'escriure d'altres autors i quatre llibres de narracions propis titulats, *Cinc estacions, En el nom del pare, Tractat de geografia*, i per últim, *Ànima de bolero*, el qual encara és a l'estampa i és previst que surti a la tardor.

La passió d'escriure històries, o *la diabòlica mania d'escriure*, com en deia Josep Pla, el gran cavaller de les lletres de la plana empordanesa, se li va encomanar precisament, trescant per les valls dels Pirineus participant en els tornejos literaris estivals, coneguts com *Trobades d'Escriptors al Pirineu*. En aquestos relats, el baró demostra una gran perícia, especialment en el difícil art de la descripció i, en aquest sentit, no hi posarem més pa que formatge si el comparem amb el gran mestre de l'Empordà.

Un dia hivernal i boirós de fa tot just dos anys, el nostre cavaller tornava d'Espés menant el seu auto de 120 cavalls de potència. Quan travessava els túnels del congost de Gavarret, poc abans de sortir a Obarra, va sentir una veu misteriosa que feia:

Baró d'Espés que a Barcelona vas a Barcelona aniràs però a Espés no hi tornaràs més.

I l'últim baró d'Espés, com havia fet segles enrere el seu avantpassat, va respondre:

Tornar o no tornar, a Barcelona he d'arribar.

Un resposta certament valenta, tot i saber que era la veu amenaçadora i desafiant

del cavaller negre, a qui mai cap força humana fins avui ha pogut vèncer de manera definitiva. A tot estirar, hom pot allargar la lluita. L'últim baró d'Espés no es va donar per vençut, conscient que la manera més digna i humana de plantar cara al funest cavaller era continuar treballant en la feina diària com si no l'hagués sentit. Amb tot, ell no se n'amagava. *Tinc un càncer de pulmó*, confessava sense embuts als amics. *Però me'n sortiré, lluito com un animal*. I lluitava amb voluntat de ferro en les múltiples lluites que tenia entaulades i, a la vegada, contra el cavaller negre. I aquesta lluita en solitari, valenta, ferotge, exemplar, contra el cavaller trampós, el va dignificar com a persona, fins i tot va donar un sentit als amors i a les lluites

que ell no va tenir temps d'enllestir. Les muntanyes que no va pujar, els llibres que somiava portar a l'estampa, els relats i la novel·la que havia pensat d'escriure, el país que ell estimava amb un desesperat dolor i pel qual tant havia lluitat, encara esclau i humiliat, pendent d'alliberar dels moros. Una patuleia de moros que controlen i exploten la nostra nació des de l'estranger i, per tant, pitjors dels que segles enrere el seu antecessor havia expulsat de la Ribagorça,

Els seus amics cavallers de les lletres van honorar l'Isidor de Lluvic, seguint els passos que ell havia somiat de fer. I així acaba la llegenda de l'últim baró d'Espés, senyor de Bellpuig i de Cervera, de Sant Just Desvern i de Barcelona.

RECORD A L'ESPAI "EL CAMPANAR"

Carme Bonet

Isidor Cònsul, en la festa de Sant Magí de l'any passat, en fou un silenciós espectador darrera les parets de la casa familiar de la plaça Major, enmig d'un recolliment que el devia omplir de records i vivències. Un gran escriptor que escollí Cervera com a ciutat de descans, de reflexió i de gaudi i que escollí molt especialment la festa de Sant Magí com a referent per fer poble, barri i tradició. Implicat de cor i de fets en aquest esdeveniment, trobarem a faltar els seus atractius i ben documentats escrits, preparats especialment pels Quaderns de Sant Magí.

L'any passat, a principis d'agost s'in-
augurà, al carrer Combat l'espai "el Campanar". Un dels objectius era la voluntat clara d'oferir una programació que posés en relleu i donés suport als esdeveniments culturals i de tradició de Cervera. Així com també recolzar i recordar en l'apartat "Fem poble" a "La nostra gent", o sigui a les persones o institucions que per un motiu o altre formen part d'aquest entorn. L'Isidor n'és una d'elles.

Ell ens deixà el dia 27 d'agost donant-nos com a herència les seves paraules. Ja ben entrada la tardor, el 27 de novembre, se li va fer un acte de record i d'homenatge

a la sala Tibau d'"el Campanar". Amb la presència de la seva dona, la Romi, i d'altres familiars, Albert Turull impartí la magnífica conferència que amb el títol: "*Isidor Cònsul, un home de lletres*" repassà la seva trajectòria professional, amb algunes pinzellades de caire intimista, sobre la seva vessant de crític literari, editor i escriptor.

L'obra d'un pintor és un quadre, la d'un arquitecte una construcció, la d'un escultor una composició... L'Isidor ha pintat, ha construït i ha esculpit les seves obres d'art jugant, treballant, arrenjerant, muntant frases, paràgrafs i capítols. Amb les lletres transformades en paraules que, aplegades, són l'ànima dels magnífics llibres que ha publicat i que al llegir-los i rellegir-los hom descobreix amb escreix una gran varietat d'expressions artístiques. Pinzellades en una variada gamma de tons, acabats acurats o textures sorprenents com les que es poden trobar en un quadre que sedueix. O bé s'hi veu un traç, una distribució dels espais, una captació de la llum com en un bon projecte d'un arquitecte. O tal volta s'hi endevina una corba, un disseny, un perfil de qui fa d'escultor amb un material tan abstracte

i d'infinites combinacions com són les lletres de l'abecedari.

Una espurna de la seva obra, descansa damunt la pedra, escrita en un paper de pergamí, a la sala Tibau. Són les paraules d'un escriptor que estimà Cervera. El fragment que vaig escollir del llibre "*Cinc estacions, un dietari*" és el que porta el nom d'"*Aquelarre*" i queda justificat el perquè d'aquesta tria en un escrit que l'acompanya. Tot plegat un petit homenatge al seu record, junt amb el nostre agraïment per haver-nos deixat l'herència dels seus llibres que restaran per sempre amb nosaltres.

AQUELARRE

Recordo amb enyorança la barreja d'exercici crític i festiu dels primers Aquelarrs. El paraigua innocent d'un teatre de titelles servia per escarnir els bunyols de la política municipal, mentre la festa transitava amunt i avall d'un Carreró que aviat va deixar de ser brut i desendreçat per adquirir una certa categoria de vida nova i fins i tot convertir-se en un pol d'atracció turística. Aquells primers Aquelarrs també serviren per obrir els cellers de les cases que donaven al Carreró i que brigades de joves volenterosos s'havien afanyat a netejar. Un s'havia reconverit en indret del tarot i un altre feia de breu teatre de titelles amb programa de sessió contínua; més enllanet hi havia el primer bar i al costat una parada d'entrepans; uns metres més avall servien coca i xocolata; i un altre bar, i una taverna... i anar fent. En la sòlida raconada d'un dels primers xamfrans, recordo haver-hi fregit, el primer any, amb fognonet de càmping, alguns centenars d'arengades fresques. Fou l'entrepà de

moda d'aquell 26 d'agost, just amb el punt de salabror que calia per començar a seguir, amb tota la nit per endavant i fins que no plegués l'últim, tots els cellers que hi havia a tocar.

*Isidor Cònsul
Cinc Estacions
Un dietari*

Justificació del perquè de la tria d'aquest escrit d'Isidor Cònsul per imprimir i exposar en aquestes parets de pedra de la sala Tibau.

El text escollit és del llibre "*Cinc estacions, un dietari*", editat l'any 1998. Porta com a títol *Aquelarre* i està datat a l'estiu de 1996.

El text, té remarcades dues paraules. Quan es parla del tarot, tots els que vam viure nits llargues en aquell Carreró de les Bruixes, ens ve de seguida a la memòria la figura alta i esvelta del Cesc Garcia Cardona que era el que sempre tirava les cartes. Ho va fer, fins i tot, en el darrer Aquelarre que va assistir, poc abans de la seva mort. Tenim doncs dos joves ben a prop l'un de l'altre ja que el carrer no és llarg. L'un en un celler repartint il·lusions i l'altre repartint arengades. Ben plens de vida, l'un elaborava menjars per l'ànima i l'altre pel cos.

Tots dos, dissortadament, ens han deixat molt abans del que tocava i ara en aquest espai la distància que separa les seves petjades és encara més petita que al Carreró. El perfil de Cervera que hi ha retallat a la porta de vidre de l'entrada d'"el Campanar" és del Cesc. L'escrit que s'ha imprès en aquest pergamí és de l'Isidor.

El temps els ha tornar a aplegar en

un espai de pedra generosa i de cellers que ens porten el record d'altres cellers, oberts i endreçats, per acollir menjades d'entrepans, de coca i xocolata en aquells llunyans primers Aquellarres, com aquí, ara, en les acaballes del 2009.

Acabo donant les gràcies a l'Albert Turull a qui ara lliuraré, com s'ha fet amb tots els que han presidit un acte aquí, un

dibuix original del Ton Granell amb la Tibau, que és la campana que dóna el nom a questa sala i que és on es quedarà l'escrit de l'Isidor. L'home i l'escriptor que tan bon record ha deixat entre nosaltres i que de ben segur li agradarien aquests espais que porten els noms de les campanes de Cervera que, citant paraules escrites per ell "*són d'un èmfasi únic arreu de Catalunya*".

MÀRIUS TORRES O EL LLENGUATGE DE L'ÀNIMA

Romisidor

Fill i nét d'una nissaga de metges temptats per la política, Màrius Torres nasqué a Lleida, l'agost de 1910, en una família de tradició liberal, tarannà republicà, esperit de catalanisme integral i una curiosa flaca per l'espiritisme i la metapsíquica. Per la banda paterna es distingí com una família de polítics actius: l'avi havia estat un conegut liberal republicà i el pare, Humbert Torres, fou alcalde de Lleida i diputat del Parlament de Catalunya. El 1926, passats l'ensenyament primari i el batxillerat, Màrius Torres es traslladà a Barcelona per seguir estudis de medicina que acabà el 1933. De retorn a casa, exercí de metge al costat del seu pare fins que se li declarà la malaltia i començà a escopir sang el 18 de desembre de 1935. Morí el 29 de desembre de 1942 al sanatori de Puig d'Olena, a Sant Quirze de Safaja. Tenia trenta-dos anys i, malalt de tuberculosi, en feia set que hi vivia.

Aquest any 2010 i exactament al mes d'agost, s'escau el centenari del seu naixement i seria bo que l'efemèride servís per recuperar, de l'injustificat oblit a què encara es troba sotmesa, una de les veus més originals i intenses de la poesia catalana de la primera meitat del segle XX.

Màrius Torres fou un tipus amb tarannà de bonhomia casolana, un metge llegit i



culte, un home de ciència esmolat per la poesia, irònic, d'afeccions teatrals i d'una profunda sensibilitat musical. L'ambient familiar en què es va educar era presidit, a banda dels elements polítics i espiritistes esmentats, per un gran respecte cap a la cultura en general i la música en particular. La mare tenia estudis i sensibilitat musical

que traslladà als seus fills i s'ha dit que el piano de la família no parava en tot el dia i que el nen Màrius s'acostumà a llegir el pentagrama al mateix temps que aprenia a parlar. No participà de la vida política amb la mateixa intensitat que ho havien fet el pare i l'avi, però se'n va empeltar interiorment i, en el temps que exercí la medicina, va seguir amatent la vida cultural de Lleida com ho demostren les col·laboracions a *La Jornada* amb comentaris de concerts, exposicions i cinema. I a partir de 1936, va publicar diversos articles amb el pseudònim 'Gregori Sastre' al setmanari *L'Ideal*, afiliat a Esquerra Republicana. Escrivia des de 1927 i s'ha calculat la producció literària anterior a l'ingrés al sanatori de Puig d'Olena en un centenar de poemes, tres peces de narrativa curta, una farsa teatral i algunes traduccions de poesia francesa.



D'un metge que escriu versos a un poeta líric

Al sanatori, Màrius Torres lligà diverses amistats, dues de les quals -Mercè Figueres i Joan Sales- foren cabdals per al poeta, alhora que encetà una breu, però intensa, relació epistolar amb Carles Riba. Mercè Figueres esdevingué l'amiga del cor, la musa del poeta, la "Mahalta" dels versos i la dona de la qual s'enamora profundament.

*Corren les nostres ànimes com dos rius paral·lels.
Fan el mateix camí sota els mateixos cels.*

*No podem acostar les nostres vides calmes:
entre els dos hi ha una terra de xiprers i de palmes.*

*En els meandres, grocs de lliris, verds de pau,
sento, com si em seguís, el teu batec suau*

*i escolto la teva aigua, tremolosa i amiga,
de la font a la mar —la nostra pàtria antiga—*

[llibre segon: poema 14 "Cançó a Mahalta". 30 de març de 1937]

Joan Sales, per la seva banda, fou l'únic amic de fora del sanatori, un lector afinadíssim de la seva poesia i el primer que va considerar-lo seriosament com a poeta. També va ser qui l'aconsellà i l'orientà -juntament amb Carles Riba- sobre temes de llengua i de

poètica, i qui publicà els noranta-sis poemes que, ordenats en cinc llibres, configuren el volum *Poesies* de 1947. Noranta-sis peces triades amb criteris d'absoluta exigència i les úniques, de tot el corpus líric, amb el vist i plau de Màrius Torres per a ser publicades. En edicions posteriors i sense cap respecte a la voluntat del poeta, es van afegir poemes fins a doblar el nombre dels establerts en l'edició de 1947. Molts dels afegits només tenen un valor documental, però també és cert que alguns dels bandejats, ara se'ns presenten entre els més reeixits de tota l'obra.

*Dolç àngel de la Mort, si has de venir, més val
que vinguis ara.
Ara no temo gens el teu bes glacial,
i hi ha una veu que em crida en la tenebra clara
de més enllà del gual.
Dels sofriments passats tinc l'ànima madura
per ben morir.
Tot allò que he estimat únicament perdura
en el meu cor, com una despulla de l'ahir,
freda, de tan pura.
Del llim d'aquesta terra amarada de plors
el meu anhel es desarrela.
Morir deu ésser bell, com lliscar sense esforç
en una nau sense timó, ni rem, ni vela,
ni llast de records!
I tot el meu futur està sembrat de sal!
Tinc peresa de viure demà encara...
Més que el dolor sofert, el dolor que es prepara,
el dolor que m'espera em fa mal...
I gairebé donaria, per morir ara,
-morir per sempre-, una ànima immortal.*

[llibre segon: poema 11. Setembre, 1936]

La poesia de Màrius Torres s'encara fonamentalment a la pròpia condició d'home malalt i a frec de la mort, a la punyent paradoxa d'un metge incapaç de guarir-se i forçat, d'altra banda, a ser testimoni de l'ensorrament del món cultural, polític i patriòtic que li pertanyia com a propi. Un món que, com ell mateix, havia estat condemnat a mort o proscrit a la llunyana solitud de l'exili.

*La galerna i el llamp, el torb i la tempesta,
sobre l'ample terror l'han combatut a ras.
- La flor de l'esperança, minúscula i tenaç,
color dels nostres somnis, únicament hi resta! -*



*En fénida desaparecieron los maestros y en aquel
bombardeo nos quedamos solos.*

*Entre les runes, sobre els fogars extingits,
enlaira el seu perfum, secret com la pregària;
i pella poc a poc, viva mà solitària,
els quatre rastres dels cavallers maleïts...*

*Car tan profundament la seva arrel s'allarga
que floriria encara si aquesta terra amarga
un dia fos coberta d'una crosta de sal.*

*Però l'alè de Déu novament hi circula!
I, granant en silenci les espigues del mal,
ella traurà forment del jull i la cugulaz*

[Llibre tercer: poema 33. 11 de març, 1938]

Des de començaments de 1939, els amics i la família eren fora de Catalunya i el nou ordre imposat es trobava a les antípodes del que acaronava en els seus somnis. Obligat per la malaltia a romandre al sanatori, no li restà cap altra alternativa que no fos el recer de la poesia, de l'art i de la filosofia. Per això evolucionà profundament des de l'autodefinició irònica, dita a Joan Sales, de ser *un metge petitburgès amb calvicie prematura i que escriu versos*, l'any 1937, fins a la confessió epistolar a Carles Riba, pocs mesos abans de morir, on li parla d'un afermament de la vocació poètica i de la consciència de ser *aquesta cosa absurda: un poeta líric*.

*Sé una ciutat, molt lluny d'aquí, dolça i secreta,
on els anys d'alegria són breus com una nit;
on el sol és feliç, el vent és un poeta,
i la boira és fidel com el meu esperit.*

*L'orient hi deixà la seva sang de roses,
la mitja lluna càlida del seu minvant etern
i, enllà d'un gran silenci de persianes closes,
un riu profund que corre per una nit d'hivern.*

*Als seus vells carrerons, plens de fervor, arriba
jo no sé de quins segles un gris d'amor i encens;
el so de les campanes hi té una ànima viva
i el seu batec és lliure com el del cor dels nens.*

*Allí, més bells encara que els parcs en primavera,
els camps humils i alegres s'obren al capaltard;
en el seu gran repòs l'ànima es fa lleugera
com enmig de la vasta paciència del mar.*

*Res no crida el meu cor amb més tendresa, ara,
que aquells camins fondals de xops i de canyars.*

*El seu record fa un ròssec de recança al meu pas;
torna a la meva espatlla la mà greu del meu pare.*

[Llibre quart: poema 51: “Molt lluny d’aquí” ,12 juny 1939]

Un poeta de lírica girada endins, de mirada recòndita als ulls de l’esperit, de ressonàncies ribianes, pouada també en fonts romàntiques (Shelley i Heine) i en els mestres del simbolisme francès (Verlaine i Baudelaire). Encarat a l’evidència de la mort i a la destrucció del món que els ideals familiars havien bastit, el poeta va entendre que només d’una manera interior podia pal·liar els efectes de la doble derrota: accentuant, d’una banda, els contorns del somni poètic i afermant, de l’altra, la certesa rotunda de les obsessions que havia viscut amb més intensitat, l’amor i la mort.

*¿No sents cor meu, la soledat de les estrelles
dins l’ordenació que ha constel·lat el cel?
En la nit de la terra, de fosca més rebel,
les ànimes estan ordenades com elles*

*amb el silenci, entorn, d’una altra immensitat;
i tota la vida és camí de soledat.*

*És així, vida meva humil com una espurna,
que en ànimes germanes de constel·lació
fulgeix, lluny, en la fosca, el teu mateix dolor.
Però, tal com enlaire, en la volta nocturna,
cap astre no pot mai, brillant enfervorit,
tornar menys tenebrosa ni menys freda la nit,*

*cada ànima és aquí perdudament llunyana
com una estrella tremolant de soledat
en la nit sense espai, transparència ni edat
que engoleix la llur de tota vida humana.*

[Llibre cinquè: poema 91. 18 de juny 1942]

Cent anys després del seu naixement, l’obra de Màrius Torres continua vigent, però és encara força desconeguda. Vet aquí una realitat del nostre panorama cultural perquè la profunditat dels conceptes, la bellesa dels poemes i la intensa puresa dels versos li atorguen un lloc d’honor entre les poètiques més sòlides de la literatura catalana del segle XX.

*Que en els meus anys la joia recomenci
sense esborrar cap cicatriu de l’esperit.
Oh, Pare de la nit, del mar i del silenci,
jo vull la pau –però no vull l’oblit.*

[Llibre cinquè: poema 92 “Aniversari” 1 de setembre 1942]

CLIMENT FORNER

Preneu-m'ho tot, deixeu-me la paraula. Poesia. 1945-2007

Isidor Cònsul

Voldria començar amb una anècdota que em demostra que hi ha diferents varietats de poetes, però pocs que visquin la creació poètica amb la tenacitat, constància i dedicació que ho fa Climent Forner. Només conec un altre cas, Joan Margarit, que ha afirmat, en entrevistes diferents, que sempre és a l'aguait que salti el poema i, quan se sent il·luminat per una imatge, un vers o la idea d'allò que podria ser un poema; si va en cotxe per la ciutat, aprofita el primer semàfor vermell per anotar-lo en una llibreta que porta a la butxaca de la camisa. Si va per carretera, aprofita la primera ocasió per sortir-ne i escriure el vers, la idea, o la imatge. A títol personal, puc afegir que, a Joan Margarit, l'he vist escriure en la penombra d'un cinema, abans de començar el film.

Amb Climent Forner passa el mateix. Anys enrere, el bisbe Deig em va demanar de fer-me càrrec de la direcció de la revista "Solc" del bisbat de Solsona. Una aventura que va durar un parell d'anys i que va acabar com va acabar, però ara no és el moment de parlar-ne. Durant els dos anys de l'experiència, ens reuníem a Solsona, un dissabte al matí, cada tres o quatre mesos, el consell de redacció de

Solc. Mossèn Climent Forner n'era membre i acostumava a seure davant meu a la taula de redacció. En començar la reunió, es mostrava participatiu però tendia a apagar-se així que passava l'estona. Un dia em vaig adonar que movia els dits damunt la taula. Què feia? Contava versos. En acabar la reunió, li vaig preguntar: quants poemes has fet avui Climent? I amb una cara il·luminada per la felicitat va respondre: dos sonets! Els tinc al cap i ara, abans de tornar a Viver, dins del cotxe mateix, els escriuré!

Amb motiu dels seus vuitanta anys (1927-2007) Climent Forner ha recollit el conjunt de la seva obra poètica en el volum *Preneu-m'ho tot, deixeu-me la Paraula. Poesia, 1945-2007*. Publicat per edicions L'Albí, de Berga. Cal dir, en primer lloc, que és un volum ben editat i relligat, de tapa dura, sòbria i elegant, i paper de qualitat. En segon lloc, és una obra ben acompanyada, sobretot pel pròleg de Joan Ferrer i Costa, professor de la Universitat de Girona, que posa l'accent en la propietat més remarcable de l'edició: que Climent Forner hagi imitat l'operació que féu Josep Carner, l'any 1957, en reunir el conjunt de la poesia: *la va refer*

i la va reorganitzar en el volum Poesia, cim culminant de la poesia catalana de tots els temps.

Tot i això, quan estudiem Carner ho fem de manera cronològica, llibre a llibre, des de *Els fruits saborosos* (1906) fins a *Nabí* (1947), per citar el llibre més important dels inicis i el més rodó de tota la seva trajectòria. Què vull dir amb això? Que la poesia és també fruit de les circumstàncies del temps viscut i, des d'una lectura històrica, el lector i estudiós (que és una mica el meu cas) també tenen en compte les circumstàncies i el temps històric que agombolen cada llibre. Des d'aquesta perspectiva, cal dir que Climent Forner ha tingut la sort de publicar dues vegades el conjunt de la seva poesia completa. L'any 1983, a la sèrie Batent de Llibres del Mall publicava *L'Ull de Taiüll. Obra poètica I*, amb pròleg de Jordi Enjuanes. Però Llibres del Mall va fer fallida i va tancar, l'any 1986, deixant projectes a mig aire, com aquest de Climent Forner. Per sort, Edicions de l'Albí, va prendre'n el relleu i, el juliol de 1989, va publicar el segon volum de l'Obra Completa, *Lirindunvau, lirindunvon. Obra poètica II*, i l'any 1995, va sortir el tercer, *Carrer Major, 20. Obra poètica III*, a Columna - L'Albí, que, per raons temàtiques, no incorporava un dels seus millors llibres *Amb peus lleugers com els dels cérvols* (Columna 1993). Finalment, el 2002, va publicar a Proa *A sou d'amor. Cants de viver*, un altre dels seus grans llibres.

Una poesia en evolució

Nascut a Manresa la tardor de 1927, la formació del poeta fou al seminari de Solsona, on ingressà l'any 1940. Havia acabat la guerra, rodaven els anys més

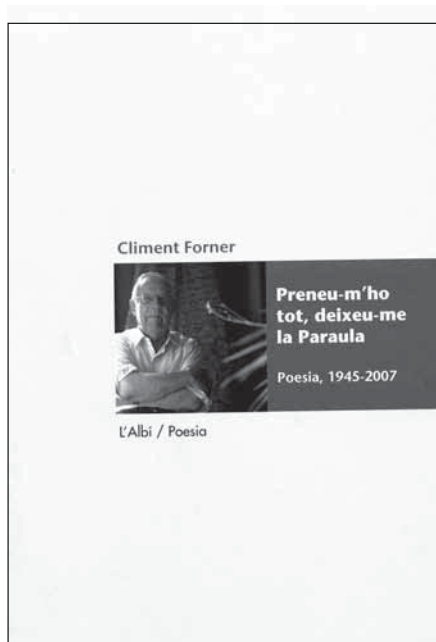
durs del franquisme i la repressió sobre la llengua i la cultura catalanes s'estenia enllà de qualsevol prudència. El seminari de Solsona, però, es va convertir en un reducte de pervivència cultural catalana gràcies a l'acció d'eclesiàstics com Josep Armengou, Josep Pont i Gol i l'actitud tolerant del bisbe Vicent Enrique i Tarancón. En aquest context, el març de 1951, del seminari de Solsona va sortir una revista mensual en català per afavorir vocacions entre la mainada, "L'Infantil", el primer director era un estudiant a punt de cantar missa, Climent Forner, conegut pels seus companys per la seva dèria a escandir versos.

El maig de 1952, s'ordenà sacerdot a l'estadi de Montjuïc, en el marc del Congrés Eucarístic Internacional, i fou enviat de vicari a Bellpuig i a Tàrraga, i s'estrenà de rector a Castellar de N'Hug, abans de fer-ho durant més de trenta anys a Navàs, entre 1958 i 1989. Repicats els seixanta-dos, el van traslladar al seu darrer recer, la rectoria de Viver i Serrateix, on encara continua, vint anys després. Ha exercit de Delegat de Mitjans de Comunicació Social del bisbat, codirector del "Full Diocesà" (Vic-Solsona-Tarragona), un dels activistes culturals i literaris del Bergadà i promotor d'encontres entre els sacerdots escriptors.

Pel que fa als temes de la seva poesia, Climent Forner ha evolucionat a partir de dos eixos: el temps, que tot ho madura i sobretot la doble dinàmica de canvi de l'Església durant la segona meitat del segle XX. Primer a partir de l'obertura de Joan XXIII, el Concili Vaticà II i Pau VI, i més endavant, amb el procés de tancament i contrareforma del llarg papat de Joan

Pau II (1979-2005) i els inicis de l'actual pontífex Benet XVI. És en aquest doble marc que evoluciona la poesia de Climent Forner. De bon començament, mostrava els tòpics d'un misticisme abrandat i més aviat mimètic, típic dels anys cinquanta i la seva única mostra en forma de llibre fou *Els únics mots* (1964), l'original del qual, amb el títol *Llevant de joia*, fou Premi Ciutat de Barcelona, el 1962. Es tractava d'una poesia religiosa marcada per Llull, els místics castellans del XVI i el primer Verdaguier amb peces com *Poema del calze*, *Poemes d'Advent*, *Record d'Exercicis ...* Per a la primera edició de l'Obra Completa, Climent Forner va garbellar a fons aquesta poesia religiosa inicial i es va polir els més *primerencs i vacil·lants, sigui per massa retòrics i grandiloqüents, sigui per massa fofos i seminarístics*¹.

El primer tomb d'aquesta poesia en evolució va arribar a partir dels darrers cinquanta i primers seixanta del segle passat, acompanyant una Església que evolucionava per a fer-se més humana (Concili II del Vaticà i, com s'ha dit, els papats de Joan XXIII i de Pau VI). En aquest nou context, la poesia de Climent Forner va anar conquerint qualitats i matisos més humans. Alhora, va passar per una tongada de realisme crític i va saber carregar-se d'humor i d'acidesa. Només cal llegir, en aquest sentit, alguns poemes de l'*Oratori de Nadal* (dins de *L'ull de Taüll. Obra poètica I*) o les tres conegudes epístoles: *De la carta que l'Arxiprest*



de Navàs va escriure al seu col·lega el Arcipreste de Hita després d'haver llegit el "Libro de buen Amor"; Carta a l'amic canonge i Carta al Rector de Vallfogona, dins del volum Lirindunvau, Irindonvon. Obra Poètica II. Ja en el seu segon llibre, *La rel més obscura* (1970), el poeta reconeixia que feia sis anys que havia publicat *Els únics mots*, i que entre aquell primer llibre i el d'ara hi havia una notòria diferència: *en l'endemig, han canviat no poques coses en el món, en l'Església, en mi... Ha plogut molt, que diríem. Això explica la diversitat existent entre els dos reculls, germans que poden semblar fills no legítims del mateix pare quan aquest, tant de l'un com de l'altre, en reivindica honradament, i d'entrada, la paternitat.*²

¹ Vegeu *Mots de l'autor*, a Climent Forner, *L'Ull de Taüll. Obra poètica I*. Edicions del Mall, 1983. Pàg 18.

² Climent Corner, *La rel més obscura*. Impremta Altés. Barcelona, 1970.

Com en qualsevol procés de canvi de gran abast, les dificultats pràctiques de l'obertura eclesial endegada pel Concili II del Vaticà, va dur la torna de nombroses contradiccions i el desencís de molts sacerdots que, a partir de mitjan la dècada dels setanta, optaren per abandonar la nau i secularitzar-se. Altres passaren un mal tràngol personal i una crisi de consciència, que també queda reflectida en la poesia de Climent Forner en forma de dubtes interiors, intensificació de la volada lírica, un cert to d'angoixa existencial i la tensió d'una fe que ja no és la drecera d'un camí fressat sinó la dificultat d'una conquesta diària per mantenir viva la pròpia flama. El poeta confessa que li dolien els pecats de l'Església i opta, a títol personal, per una girada endins d'ell mateix i per continuar tenint ben afuat els sentit de l'humor. De la introspecció en surten dos dels llibres fonamentals (*Amb peus lleugers com els dels cérvols*, 1993 i *A sou d'amor*, 2002) que, com un procés ascètic i místic comencen amb interrogacions i dubtes, passen la *purgatio* del desert i arriben a moments de plenitud i exaltació mística. *L'Església em dol com una llaga viva i és de tan perfecta com la voldria que, si de cas, la censuro, jo que també sóc Església*. Per aquí treu el nas la segona actitud de definició Climent Forner, el sentit de l'humor. A la setena dècima de la seva carta al rector de Vallfogona escriu: *Encara avui trobaràs / persona prou erudita que ni a tu ni a mi ni el d'Hita / no ens arriba a entendre pas. / Dignes hereus de Caifàs: I com s'esquincen a cada / renec la vesta sagrada! / No comprenen que l'humor / és una forma d'amor, / potser la més refinada*

Conclusió

Els més de cinquanta anys de poesia de Climent Forner es poden definir al vèrtex de quatre o cinc coordenades. La primera marca el trajecte evolutiu del sacerdot a l'ombra de l'Església i en el tomb del Concili Vaticà II. Una altra sorgeix d'un marc literari que havia optat pel realisme crític, en consonància amb els prodigiosos anys seixanta.

Totes dues coordenades han posat fre al doll de la poesia d'aire místic dels inicis i, plegades, han modelat els contorns d'una poesia d'intenció crítica i de plantejament realista. El sentiment religiós torna a guanyar profunditat i força en els dos darrers llibres, *Amb peus lleugers com els dels cérvols* i *A sou d'amor*, fins al punt que els versos no queden mai postissos, arbitraris ni sobers, i el lector s'adona que, un rere l'altre, van posant els maons d'una conquesta mística molt personal. El tercer camí és l'alternativa a bastir una part de la pròpia obra en clau d'humor: una troballa important perquè la ironia permet una distància intel·ligent respecte d'allò que es critica. En aquest cas, els aspectes negatius d'una Església que s'estima profundament i no es volen escometre de manera frontal i directa. La ironia permet dir la veritat i salvar, al mateix temps, l'objecte. El darrer component és retòric: la poesia de Climent Forner llueix sempre el domini d'una retòrica apamada i la seguretat de qui té ben apresos l'eina i l'ofici. Una poesia que espren el suc de les paraules i hi juga amb una devoció gairebé religiosa.

DE TRIBUNALS, LLEIS I SOBIRANIES

Arnau Cònsul

Enguany s'ha commemorat –molt discretament, cal dir-ho– el sisè centenari de la mort de Martí l'Humà, el darrer rei del Casal de Barcelona. La seva successió va provocar dos anys de debats, pressions i la confecció d'una comissió de juristes que va decidir quin candidat tenia més dret a llei per ser coronat.

D'entrada, cal desfer un tòpic: a Martí I, dit “l'Humà” o “l'Eclesiàstic”, sempre se li ha penjat la llufa que va morir sense descendència. És només una veritat a mitges: el rei havia tingut quatre fills amb la seva esposa, Maria de Luna, i quatre néts, fills del seu primogènit, de nom Martí, dit “el Jove” per diferenciar-lo del monarca. Però de tota aquesta prole només un nét va sobreviure: Frederic, fill bastard de Martí “el Jove” i una amant siciliana. I és que l'índex de mortalitat infantil a principis del segle XV era elevadíssim: els altres tres fills del rei, igual que els altres tres néts, havien mort abans de fer els sis anys. De totes les morts, però, la més sentida i greu va ser la de l'hereu al tron de la Corona Catalanoaragonesa, el primogènit que havia arribat a l'edat adulta i s'havia gua-

nyat l'estima del poble per la seva vàlua com a guerrer: havia recuperat Sicília i n'era rei, i en el moment d'emmalaltir –es diu que de malària– lluitava amb èxit a Sardenya per restablir el control de l'illa. Tenia 35 anys i era la nineta dels ulls del xaruc Martí “l'Humà”, un rei bondadós i pacífic, però que no havia sabut fer front als greus problemes econòmics que afectaven el país des del regnat de Pere III “el Cerimoniós”. Els darrers anys, a més, una infermetat que li provocava cansament i que l'havia fet engreixar més del compte l'havien obligat a delegar moltes funcions de govern, de manera que al seu voltant s'havien multiplicat els grupuscles de poder que confabulaven a la seva esquena mentre esperaven l'arribada d'un rei amb empena. Quan a principis de juny de 1409 va arribar a Barcelona la notícia de la mort sobtada del futur Martí II, el xoc va ser considerable a tots nivells, però els més espavilats van adonar-se que era hora de moure peça.

La voluntat del rei i els candidats al tron

Poc menys d'un any després del decés de l'hereu, Martí I seguia el mateix

camí: el 31 de maig de 1410 moria al monestir de Valldonzella de Barcelona. Tradicionalment s'ha acceptat que la seva mort va agafar tothom per sorpresa, i fins algunes fonts apunten la possibilitat que fos emmetzinat, però cada vegada es posa més en dubte: segons afirma un cronista contemporani, el dia 1 de juny –l'endemà mateix de l'òbit!– estava previst que el rei Martí iniciés els tràmits amb el Papa Benet XIII per tal de legitimar el bastard Frederic de Sicília, que llavors tenia 7 anys. Era una qüestió que ja havien discutit i en què estaven d'acord, fet que demostraria que la voluntat (i l'agreujament de la malaltia) venia de lluny; de fet, el rei ja havia fet els primers passos, inequívocs: l'infant ja estava legitimat com a successor del seu pare natural al comtat de Luna, al senyoriu de Segorb i, més crucial encara, com a rei de Sicília. Una altra prova en aquest sentit és la carta que Martí "l'Humà" havia escrit al tutor de l'infant Frederic, Pere de Torrelles, datada del 20 de febrer de 1410: *"e si cas és que en podem fer a nostra voluntat, si en porem heretar après nostres dies lo dit don Frederich; ne si pervenen los dits regnes per successió a alguna altra persona, per tal que en nostra vida puixam llevar tots debats o qüestions que entre los sobredits e altres se poguessin subseguir"*.

El rei s'ho veia a venir: sabia que la mort el rondava, però confiava en poder deixar els assumptes ben lligats per evitar que els molts interessos que es movien al seu voltant imposessin la Corona a qui els semblés, el més fort o el més hàbil. Benet XIII i Vicent Ferrer, per exemple, l'havien convençut que es casés una altra vegada amb l'únic objectiu d'engendrar un hereu, que ells mateixos educarien. A contracor, el rei va acceptar i va maridar-se amb una

jove de 21 anys (Martí en tenia 53), però fos perquè no va voler o perquè no va poder, el cert és que no va donar fruit. La seva intenció era clara, però es va moure amb massa lentitud: volia que Frederic fos l'hereu, però que no en quedés cap dubte legal. Per això va demanar als parlaments dels quatre regnes que formaven la Corona que li enviessin juristes per a discutir-ho. En part, s'entén la precaució de "l'Humà": la dinastia del Casal de Barcelona era la més antiga d'Europa, la que duia més temps governant de manera ininterrompuda (més de cinc segles!) i mai no havia accedit al tron un fill bastard –fet prou habitual, d'altra banda, en la resta de regnes continentals. Però cap parlament va respondre a la crida del rei: estaven massa entretinguts en les lluites internes entre bandositats, entre les famílies més poderoses, que eren molt dures a l'Aragó i València. A ningú se li escapava que la qüestió successòria podia esclatar-los en qualsevol moment, amb legitimació o sense, perquè molt pocs creien que Frederic, un nen sicilià sense cap altre recolzament que el Papa d'Avinyó (no perdem de vista que som de ple en el Cisma d'Occident i hi havia dos papes), fos la solució als greus problemes de la Corona.

De manera que, mentre tot això passava, els candidats movien peça. El més ben situat era Jaume d'Urgell: tenia el càrrec de Procurador i Governador General –que generalment ostentava l'hereu–, era besnét del rei Alfons III per línia paterna i estava casat amb Isabel d'Aragó, germanastra de Martí I que, per tant, era el seu cunyat. A més, era el terratinent més gran de la Corona, com a hereu de la poderosíssima família dels Urgell, que sempre va ser un contrapès a la dinastia governant. Per

això tenia el suport de l'alta noblesa i, es diu, del poble baix, sobretot a Catalunya i Mallorca; però tenia molts enemics entre la baixa noblesa i la burgesia, de manera que Barcelona li era gairebé territori vedat i a Aragó i València va cometre l'error de decantar-se cap a una de les bandositats, aprofitant els seu càrrec, cosa que va comportar els recels dels desfavorits. El cas és que malgrat els seus indubtables mèrits, el rei Martí no devia veure'l amb bon ull ja que no va fer cap gest en favor seu, ni tant sols quan la seva germana (l'esposa de Jaume) va demanar-li-ho directament.

El segon candidat amb més possibilitats era Lluís de Calàbria: era nét del rei Joan I (germà de Martí) per via materna i tenia títols veritablement importants: duc d'Anjou i comte de Provença, a més de ser el rei nominal de Nàpols. També era un nen de 8 anys, el 1410, però darrera tenia padrins molt poderosos, començant per tots els anti-urgellistes, sobretot l'oligarquia barcelonina, i acabant per la seva maquiavèlica àvia, Violant de Bar, enemiga acèrrima d'Isabel d'Aragó. El principal punt feble de la seva candidatura era que fos per via materna, precisament: la llei establí que la successió havia de ser (i sempre havia sigut) per via masculina.

En un primer moment, la resta de candidats gairebé no comptaven: hi havia Alfons de Gandia, nét de Jaume II per via masculina i que, per llei tenia més drets que Lluís, però no tenia altres partidaris que els seus conciutadans. I encara un quart pretendent, Ferran d'Antequera, nét de Pere III "el Cerimoniós" per via femenina i, per tant, amb pocs números. Però com és prou sabut, va ser aquest últim qui va succeir Martí I al tron ca-



talanoaragonès. Com s'ho va manegar per ser l'escollit? Va ser una barreja de sort, destresa política i sobretot molta força, la que li donava ser regent del país veí i, a més, un home amb una fortuna i un patrimoni descomunals. Enmig, dos anys de pressions, batalles, parlaments escindits i la formació d'un tribunal que, si bé va aplegar juristes de prestigi, tenia pres partit abans de començar a reunir-se.

La mort del rei: una agonia esperpèntica

El moviment decisiu de la llarga partida d'escacs entre els candidats va produir-se el dia abans de la mort de Martí I, a les 11 de la nit. Tot i que els artífexs van ser homes propers a Violant de Bar i que defensaven, per tant, la causa de Lluís de Calàbria, la jugada anava dirigida, sobretot, contra el principal rival: Jaume d'Urgell. Una comissió encapçalada per Ferrer de Gualbes, conseller de Barcelona, va presentar-se davant del rei, que estava retirat al monestir de Valldonzella als

afores de la ciutat. Deien ser representants de les Corts i venien a preguntar-li: “¿Señor, plau-vos que la successió dels dits vostres regnes e terres, après obte vostre, pervinga a aquell que, per justícia, deurà prevenir?”, segons consta en l’acta aixecada per un protonotari d’aquella astuta visita. La pregunta és tramposa, és clar: només es pot respondre sí o no. “Hoc” va dir Martí, que volia dir sí. No podia pas estar-hi en contra: és evident que volia justícia en la seva successió! Però la visita aixeca moltes sospites. D’entrada: si el rei només podia dir “hoc” –com consta, i se li preguntarà altres vegades–, estava en plenes condicions mentals? Més encara: com és que no consten, a l’acta, el nom de la resta de comissionats que van visitar el sobirà? I per si no n’hi havia prou: com és que la comissió, que teòricament havien delegat les Corts, no consta en les actes d’aquestes de l’última sessió que havien celebrat (el dia 29)? I per què no van presentar-se davant del monarca fins a altes hores de la nit de l’endemà (dia 30)?

El cert és que els historiadors continuen fent-se aquestes preguntes avui, i que si tot plegat fa tuf d’improvisació, el fet que l’endemà, dia 31, abans que el rei morís, la mateixa delegació es tornés a presentar davant seu a fer-li idèntica pregunta, que aquesta vegada repetí el protonotari, acaba de convèncer-los que alguna cosa no era del tot neta. Martí torna a respondre “hoc” les dues vegades. Però hi ha un afegit essencial: després del primer interrogant li espeten “*e que n sia feta carta pública?*”. Era el vist-i-plau reial perquè aquella visita precipitada fos coneguda per tothom. En l’acta d’aquesta segona visita tampoc consten el nom dels altres comissionats; això sí: a diferència del dia abans, els



testimonis de l’escena signen l’escriptura.

Hi ha hagut interpretacions de tota mena, al respecte de la resposta del rei: des de qui afirma que més que “hoc”, Martí va emetre un so gutural què vés a saber què volia dir, fins als qui afirmen que el rei tenia molt clar què deia, passant pels qui neguen l’existència de les dues visites. Passés el què passés, el què és indubtable és que l’“hoc” de “l’Humà” evitava que ningú es proclamés rei d’immediat. Si Martí volia que el tron fos “per qui pervingués per justícia”, calia que els parlaments ho discutissin. Ell mateix, era ben sabut, havia demanat en vida l’opinió de juristes dels diferents regnes, de manera que aviat tothom es va creure la versió interessada del capítol nocturn al monestir de Vallldonzella. Tanta va ser la convicció general, que ningú no va demanar l’acta d’aquelles visites fins un any i tres mesos després –i encara hi va haver problemes perquè el protonotari lliurés el document original. El Governador General, Jaume



d'Urgell, a qui per càrrec corresponia agafar les regnes (i que s'hagués pogut proclamar hereu, fins i tot, si s'hagués sabut recolzat, o decidir-se per Frederic i governar mentre aquest fos menor) va comprovar aviat que la jugada dels seus rivals el deixava lligat de mans i peus. Ells havien dictat les normes de joc: caldria crear una comissió d'experts en dret que estudiessin les diferents candidatures. I així van escolar-se dos anys.

Dos es barallen... i se'n beneficia el tercer

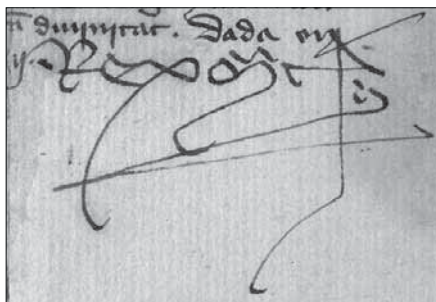
Si no fos un anacronisme, diríem que els va sortir el tret per la culata: la parilització institucional i la manca d'agilitat per una banda, més l'escrúpol a què s'havien obligat per triar un tribunal i establir unes bases que representessin tots els parla-

ments de la Corona, va alentir el procés insospitadament. Fins que no es van triar els nou compromissaris de Casp, tres per cada regne (el de Mallorca en va ser injustificadament exclòs), van arribar a haver-hi cinc parlaments simultanis, concòrdies, combats, invasions i un magnicidi clau.

Mentrestant, de més enllà de la frontera de la Corona el quart candidat prenia posicions: Ferran d'Antequera va reunir tot el seu exèrcit prop d'Aragó i València. Tot i que prèviament havia enviat un carta al Parlament presentant la seva candidatura, que al novembre de 1410 les seves tropes ja estiguessin en disposició d'entrar en territori veí demostra la seva determinació. Molt més àgil que els prohoms catalans, la seva sola presència tan a la vora va acabar sent decisiva: els aragonesos, moguts per agents a sou del

Trastàmara aviat van decantar-se en massa cap a l'opció castellana, sobretot després que la mort de l'arquebisbe de Saragossa fos encolomada a un urgellista; i els valencians van tastar com les gastaven les seves hosts quan van intervenir en el conflicte entre bandositats en la Batalla de Morvedre (febrer de 1412). La victòria li comportà l'alineació dels compromissaris valencians.

I per damunt d'aquestes circumstàncies, l'ombra del Papa Benet XIII, un aragonès de la nobilitíssima família Luna. Si en un primer moment volia legitimar Frederic, que no deixava de ser parent seu, amb la mort de Martí va optar pel candidat que més convenia als seus interessos: Ferran li assegurava el suport de Castella a la seva causa avinyonenca, enfront del Papa de Roma. Però no és moment, ara, d'esplaiar-se en les envitricollades votacions i els motius i postures de cada membre del Compromís de Casp, que cedí



la Corona a Ferran davant de Jaume per sis vots a dos. Si de cas, en serà el torn d'aquí a dos estius. Aquest 2010 pertoca només recordar les estranyes circumstàncies que, fa 600 anys, van envoltar la mort de Martí I "l'Humà" i com això va obrir un període convuls que va portar a una nova etapa de la història de Catalunya, amb reis forans, però no menys brillant, si més no en l'aspecte cultural i literari: començava el Segle d'Or. De vegades, sembla que el destí d'un poble tingui tendència a posar-se davant d'un mirall.